

Etiske retningslinjer for bruk av dyr i forskning

Innledning

Om retningslinjene

Disse retningslinjene er utarbeidet av Den nasjonale forskningsetiske komité for naturvitenskap og teknologi (NENT) for å gi etisk veiledning til forskere og andre som vurderer dyreforsøk, og mer allment, for å øke bevisstheten om dyreetikk og bidra til debatt om dyreforsøk. Det overordnede rammeverket for retningslinjene er *Forskningsetiske retningslinjer for naturvitenskap og teknologi* (2016), spesielt punkt 12 og 13. Gjennom høringsrunden av disse retningslinjene og en påfølgende workshop NENT arrangerte høsten 2016, ble det klart at relevante aktører ser et behov for å systematisere og utdype etiske prinsipper og normer som omhandler dyr i forskning i et sett med spesialiserte retningslinjer. Dette er bakgrunnen for retningslinjene som nå foreligger.

I Norge er bruk av forsøksdyr regulert i Forskrift om bruk av dyr i forskning. Forskriften er hjemlet i Lov om dyrevelferd, der Norge forplikter seg til å gjennomføre EUs forsøksdyrdirektiv [2010/EU](#). Ved bruk av genmodifiserte dyr i forskning fastsetter Lov om framstilling og bruk av genmodifiserte organismer m.m. det juridiske rammeverket. Mange av de etiske forpliktelsene som uttrykkes i disse retningslinjene er også nedfelt i lovgivningen. Bryter forskere retningslinjene, kan de rammes av rettslige sanksjoner, men reaksjonene inntreffer da fordi forskerne har brutt loven, ikke fordi de har handlet i strid med de forskningsetiske retningslinjene. NENT besitter ingen sanksjonsmidler. NENTs rolle i oppfølgingen av retningslinjene er å gi råd og anbefalinger, å bidra til styrket bevissthet, samt å stimulere til videre diskusjon om forskning som innbefatter dyr.

Etikk og dyreforsøk

Etiske vurderinger knyttet til bruk av dyr i forskning favner vidt. Det er en utbredt oppfatning at bruk av forsøksdyr kan være nødvendig for å fremme forbedringer for dyr, mennesker eller miljø. Samtidig er det en rådende oppfatning at dyr har en moralsk status, og at vår behandling av dem bør være gjenstand for etiske overveielser. Følgende posisjoner uttrykker slike oppfatninger: (i) Dyr har egenverdi og krav på respekt; (ii) Dyr er sansende vesener med evne til å føle smerte; (iii) Vår behandling av dyr, inkludert bruk av dyr i forskning, uttrykker holdninger om oss og påvirker oss som moralske aktører.

Retningslinjene er pluralistiske i den forstand at de reflekterer samtlige av disse posisjonene. De uttrykker et *de facto* forbud mot forsøk på visse arter, visse typer lidelser og visse typer forsøk. Samtidig angir retningslinjene prinsipper og hensyn som kan benyttes som verktøy i avveininger mellom skade og nytte. De 3 R'ene (Replace, Reduce, Refine) er veletablerte prinsipper innen dyreetikk som retningslinjene viser til. Disse prinsippene kan sette absolutte grenser for dyreforsøk selv der nytteverdien er høy. De kan også bidra i skade- og nyttevurderinger ved at de angir hva som er relevant å regne med som skade og nytte og at de dermed muliggjør gode avveininger mellom skade og nytte.

Retningslinjene er dynamiske og skal revurderes i takt med teknologisk utvikling og nye etiske problemstillinger. Med nye genteknologiske metoder åpnes nye muligheter for bruk av genmodifiserte dyr i forskning, og denne bruken er økende. Å genmodifisere forsøksdyr, dvs. å endre arvematerialet til forsøksdyr ved hjelp av genteknologi, reiser et særskilt ansvar da teknologien innebærer en dobbel inngripen; først i dyrets genetikk, og dernest ved at dyret brukes som forskningsobjekt. Selve praksisen kan i sin tur endre vårt syn på mennesker, og våre holdninger til å fremme eller unngå genetiske egenskaper hos oss selv. Rammeverket disse retningslinjene skisserer, favner også om etiske spørsmål som oppstår ved bruk av genmodifiserte dyr i forskning.

Definisjoner

«Forskning» i disse retningslinjene skal forstås bredt, slik at forskning også inkluderer planlegging, gjennomføring og formidling. Retningslinjene viser først og fremst til «forskeren», men angår alle som er involvert når dyr brukes i forskning (personer som utfører dyreforsøk, teknisk ansatte ved dyrestall, dyrepleiere, laboratorieansatte, ansvarshavende). De angår også finansiører og godkjenninginstanser, som også har et ansvar for å gjøre etiske vurderinger ved dyreforsøk.

Retningslinjene gjelder «forsøksdyr», slik dette er definert i Forskrift for bruk av dyr i forskning. I tillegg omfatter de dyr som på andre måter påvirkes av forskningsaktiviteter.

Retningslinjer

1) Respekt for dyrs verdighet

Forskeren skal ha respekt for dyrs verdighet, og dyrs interesser og integritet som levende, sansende vesener. Forskeren skal utøve respekt gjennom valg av tema, metoder og ved formidlingen av forskningen. Forskeren skal gi stell og omsorg til forsøksdyr, knyttet til det enkelte dyrets behov.

2) Ansvar for å vurdere alternativer (Replace)

Forskeren har ansvar for å vurdere om det finnes alternativer til dyreforsøk. Tilgjengelige alternativer bør prioriteres dersom samme kunnskap kan oppnås uten forsøksdyr. Dersom det per i dag ikke eksisterer gode alternativer, bør forskeren vurdere om forskningen kan utsettes til alternative metoder er utviklet. I sin begrunnelse for dyreforsøk skal forskeren derfor kunne redegjøre for mangelen på alternativer og behovet for å fremskaffe kunnskapen nå.

3) Proporsjonalitetsprinsippet: Ansvar for å vurdere og balansere skade og nytte

Forskeren må vurdere risiko for å påføre smerte og ubehag hos forsøksdyr (jf. 5), og veie dette mot forskningens verdi for dyr, mennesker eller miljø. Forskeren har ansvar for å vurdere om forsøket kan bidra til forbedringer for dyr, mennesker eller miljø. Både kortsiktig og langsiktig mulig nytte av studien skal vurderes, sannsynliggjøres og konkretiseres. Ansvaret innebærer også en forpliktelse til å vurdere forsøkenes vitenskapelige kvalitet og om forsøkene vil gi faglig utbytte.

Dyr kan bare påføres skade om dette oppveies av vesentlig og sannsynlig nytte for dyr, mennesker eller miljø.

Det finnes mange modeller for skade-nytte-analyse. Forskningsinstitusjonene bør gi opplæring i egnede modeller, og forskeren har ansvar for å benytte skade-nytteanalyser ved planlegging av dyreforsøk.

4) Ansvar for å vurdere reduksjon av antall dyr (Reduce)

Forskeren har ansvar for å vurdere om antall dyr som planlegges å inngå i forsøket kan reduseres, og inkludere så få dyr som mulig uten at det forringer den vitenskapelige kvaliteten av forsøkene. Dette innebærer at forskeren må utføre styrkeberegninger før forsøket.

5) Ansvar for å minimere smerte og ubehag og fremme dyrevelferd (Refine)

Forskeren har ansvar for å vurdere forventet effekt på forsøksdyrene. Forskeren skal minimere risiko for smerte og ubehag og styrke dyrevelferden. Smerte og ubehag omfatter sult, tørst, feilernæring, unormal kulde eller varme, frykt, stress, skade og sykdom, og begrensinger i muligheter til også å utøve normal atferd.

Forskeren bør ta utgangspunkt i de dyrene som lider mest i vurderingen av akseptabelt ubehag eller smerte. Dersom det er tvil om opplevd smerte, bør tvilen komme dyrene til gode.

Forskeren skal ikke bare vurdere den direkte smerten eller ubehaget som kan oppstå under selve forsøket, men også risiko for smerte og ubehag før og etter forsøket, inkludert oppfostring, transport, oppstalling og avlivning. Dette innebærer at forskeren også tar hensyn til behov for tilpasningsperiode før og etter forsøk.

6) Ansvar for å ivareta biologisk mangfold

Forskeren har ansvar for å sikre at bruk av forsøksdyr ikke utgjør en trussel mot biologisk mangfold. Dette innebærer at forskeren må vurdere konsekvenser for bestanden og for økosystemet som helhet. Bruk av utsatte arter må reduseres til et absolutt minimum. Der det foreligger plausibel, men usikker kunnskap om at inkluderingen av forsøksdyr eller bruken av visse metoder kan føre til etisk uakseptable konsekvenser for bestanden og for økosystemet som helhet, skal forskeren følge føre var-prinsippet.

7) Ansvar ved inngripen i habitat

Forskeren har ansvar for å redusere forstyrrelser og påvirkning av naturlig adferd for enkelt dyr, populasjoner og omgivelser. I en del forsknings- og teknologiprojekter, f.eks. miljøteknologi og overvåkingsteknologi, kan forskere påvirke dyr og dyrs levevilkår ved utsetting av radarmaster, antenner eller andre måleinstrumenter. I slike tilfeller skal forskeren bestrebe seg på å følge proporsjonalitetsprinsippet og minimere mulig negativ påvirkning.

8) Ansvar for åpenhet og deling av data og materiale

Forskeren har ansvar for å sikre åpenhet om forskningsfunn og for å legge til rette for deling av data og dyremateriale. Slik åpenhet og deling er vesentlig for å unngå unødvendige gjentakelser av forsøk. Åpenhet er også viktig for å sikre en informert offentlighet og utgjør en del av forskeres formidlingsansvar.

Negative resultater fra dyreforsøk bør som hovedregel publiseres og gjøres tilgjengelig for offentligheten. Publisering av negative resultater kan gi innsikt i forsøk det ikke er hensiktsmessig å gjennomføre, sette fokus på dårlig design av forsøk og bidra til å redusere bruken av dyr i forskning.

9) Krav om dyrefaglig kompetanse

Forskere og andre involverte (teknisk ansatte på dyrestall, dyrepleiere, laboratorieansatte) skal ha god dyrefaglig kompetanse og kunne dokumentere denne. Dette innebærer blant annet spesifikk kunnskap om de aktuelle dyreartenes biologi.

10) Krav om aktsomhet

Ved bruk av dyr i forskning finnes både nasjonale lover og regler og internasjonale konvensjoner og avtaler som forskere og forskningsansvarlige må følge. Alle som skal bruke dyr i forsøk bør gjøre seg kjent med gjeldende regelverk.